

**ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ СПРАВИ ПРО ОСКАРЖЕННЯ
НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ АБО ВІДМОВИ В ЇХ ВЧИНЕННІ****PROCEDURE FOR CONSIDERING AND RESOLUTION OF CASES ON APPEAL
OF NOTARIAL ACTIVITIES OR REFUSAL TO PERFORM THEM**

**Заборовський В.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу**

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

**Менджул М.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу**

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

**Феннич В.П., к.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу**

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Наукова стаття направлена на дослідження порядку оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду. Відзначається, що задля гарантування законності нотаріальної діяльності, поведінка нотаріуса чи особи, яка уповноважена на вчинення нотаріальних дій ставиться під контроль держави. Одним із видів такого контролю може бути судовий контроль. Успішність судового контролю за законністю нотаріальної діяльності багато в чому залежить від порядку розгляду судової справи, де ставиться вимога про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні.

Проводиться співвідношення різноманітних способів судового контролю за нотаріальною діяльністю та відзначається своєрідність оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду.

Досліджується еволюція порядків оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду: від окремого до позовного провадження. Підтримується позиція законодавця, який на сучасному етапі відніс розгляд справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до суду за правилами позовного провадження. Вказується, що можливість оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до суду за правилами цивільного судочинства в порядку позовного провадження покликано створити належні процесуальні гарантії законності нотаріальної діяльності. Критично оцінюється позиція науковців, які вважають за необхідне повернутися до попереднього порядку розгляду цієї вимоги, оскільки вона не враховує юридичну природу цієї категорії цивільної справи.

Аналізуються проблемні моменти віднесення справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до справ спрощеного позовного провадження та відзначається на відсутність усталених підходів з цього приводу в судовій практиці.

Ключові слова: нотаріальні дії, відмова у вчиненні нотаріальної дії, судовий контроль за нотаріальною діяльністю, окреме провадження, позовне провадження, загальне позовне провадження, спрощене позовне провадження, малозначні справи.

The scientific article is aimed at studying the procedure for appealing notarial acts or refusal to perform them in court. It is noted that in order to guarantee the legality of notarial activities, the behavior of a notary or a person authorized to perform notarial acts is placed under state control. One of the types of such control may be judicial control. The success of judicial control over the legality of notarial activities largely depends on the procedure for considering a court case, where the requirement to appeal a notarial act or refusal to perform it is set.

The correlation of various methods of judicial control over notarial activities is made and the peculiarity of appealing notarial acts or refusal to perform them in court is noted.

The evolution of the procedures for appealing notarial acts or refusal to perform them in court is studied: from separate to claim proceedings. The position of the legislator, who at the present stage referred the consideration of the case on the appeal of notarial acts or refusal to perform them to the court under the rules of claim proceedings, is supported. It is indicated that the possibility of appealing notarial acts or refusal to perform them to the court under the rules of civil procedure in the procedure of claim proceedings is designed to create appropriate procedural guarantees of the legality of notarial activities. The position of scientists who consider it necessary to return to the previous procedure for considering this requirement is critically assessed, since it does not take into account the legal nature of this category of civil cases.

The problematic aspects of referring the case on the appeal of notarial acts or refusal to perform them to cases of simplified claim proceedings are analyzed and the absence of established approaches on this issue in judicial practice is noted.

Key words: notarial acts, refusal to perform a notarial act, judicial control over notarial activities, separate proceedings, claim proceedings, general claim proceedings, simplified claim proceedings, minor cases.

Постановка проблеми. Згідно ст. 1 Закону України «Про нотаріат» призначення нотаріату полягає в тому, щоб він посвідчував права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняв інші нотаріальні дії [1]. Робиться це для того, щоб надати їм юридичної вірогідності. Завдяки таким нотаріальним діям гарантується законність правочинів, що опосередковують відносини цивільного обігу та надається юридична сила нотаріально оформленим документам. У підсумку охороняються права та законні інтереси фізичних та юридичних осіб, створюються умови для недопущення виникнення правових спорів та їх передачі на розгляд суду.

Разом із тим, задля гарантування законності нотаріальної діяльності, поведінка нотаріуса чи особи, яка уповноважена на вчинення нотаріальних дій ставиться під контроль держави. Так, згідно ст. 50 Закону України

«Про нотаріат» нотаріальна дія та відмова в її вчиненні оскаржуються до суду. Аналіз чинного процесуального законодавства та практики його застосування показує, що оскарження нотаріальних дій та відмови в їх вчиненні оскаржуються до суду загальної юрисдикції за правилами цивільного процесу (п. 2 Листа Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні» [2]).

Успішність судового контролю за законністю нотаріальної діяльності багато в чому залежить від порядку розгляду судової справи, де ставиться вимога про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні. Як в теорії, так і практиці цивільного судочинства питання порядку розгляду цивільної справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні належним чином, з врахуванням

сучасних положень цивільного процесуального законодавства України, розглянуто не було, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Стан опрацювання. Оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні було предметом вивчення багатьох вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем нотаріату (В.В. Баранкова, О.О. Дерій, К.Л. Зілковська, В.В. Комаров, О.О. Крижевська, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, К.І. Чижмарь тощо), але не всі питання теорії та практики, які пов'язані з оскарженням нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні отримали своє вирішення, зберігаючи спірний характер донині.

Метою статті є розкриття юридичної природи порядку розгляду судової справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні за правилами цивільного процесу.

Виклад основного матеріалу. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду може відбуватися двоюко: 1) перевірка законності нотаріальної діяльності може бути пов'язана з вирішенням спору про право чи іншого юридичного питання між суб'єктами матеріальних відносин; 2) перевірка законності нотаріальної діяльності, зокрема нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні, може бути самостійним питанням, яке ставиться перед судом. У першому випадку йдеться за непрямою судовий контроль за нотаріальною діяльністю, який може мати місце в адміністративному, господарському, кримінальному чи цивільному судочинстві. В другому випадку має місце прямий судовий контроль за нотаріальною діяльністю, який не пов'язується з вирішенням інших юридичних питань, окрім законності нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні.

Спосіб перевірки законності нотаріальної діяльності напряму впливає на порядок її вчинення. Зокрема, якщо встановлюється склад кримінального правопорушення, який передбачений статтею 365² КК України щодо зловживання нотаріусом повноваженнями під час вчинення нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні [3], перевірка законності нотаріальної діяльності буде проводитися в порядку кримінального провадження, що складається з досудового розслідування та судового провадження (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України [4]). Або, якщо суб'єкт господарювання заявляє вимогу про стягнення грошової заборгованості, де сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та впливає з письмово укладеного договору, який може бути нотаріально посвідченим, питання законності нотаріальної діяльності може перевірятися в порядку наказного провадження за правилами господарського процесу (ст. 148 ГПК України) [5]. Чи, якщо ставиться вимога про визнання спадщини відумерлою, законність нотаріальної діяльності щодо здійснення права на спадкування перевіряється в порядку окремого провадження за правилами цивільного процесу (ст. 334 ЦПК) [6]. Проте, якщо заявляється вимога про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні, порядок її розгляду здійснюється за правилами позовного провадження в межах цивільного процесу.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку наказного провадження, позовного провадження (загального або спрощеного) та окремого провадження. Але, окрім цього, за правилами цивільного процесу розглядаються цивільні справи про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, про спорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу, іноземного суду, провадження у яких своєрідно, враховуючи те, що юридичне питання по суті вже вирішено іншим юрисдикційним органом (ч. 8 ст. 19 ЦПК). Виходить, що порядок провадження в цивільному процесі – це сукупність правил розгляду та вирішення певної категорії цивільної справи,

які регламентують її проходження від початку до кінця в суді першої інстанції. Науковці порядок розгляду певної категорії цивільної справи співвідносять з таким поняттям як вид цивільного процесу (судочинства) [7, с. 234].

Закон України «Про нотаріат» не визначає порядок розгляду справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. Дане питання було регламентовано ЦПК України при введенні його в дію. Історично склалося так, що в радянські часи та певний час після проголошення незалежності України, оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до суду проводилося в порядку окремого провадження. Так, ЦПК УРСР 1963 р. цьому питанні присвятив главу 39 «Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні», яка складалася з чотирьох статей та визначала процесуальні особливості розгляду цієї скарги [8]. Подібне вирішення питання критикувалося як помилкове, оскільки дана скарга носила спірний характер, що не властиво справам окремого провадження, а вимога характеризувалася двосторонністю, де обидва суб'єкти (особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії та нотаріус) активно відстоювали свої позиції у справі. Ось чому під час введення в дію ЦПК України 1 вересня 2005 р. у прикінцевих та перехідних положеннях цього кодексу було встановлено наступне правило: «скарги, заяви щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні, подані до набрання чинності цим Кодексом відповідно до глави 39 Цивільного процесуального кодексу України 1963 року, розглядаються за правилами позовного провадження, встановленими цим Кодексом» (п. 8).

Таким чином, процесуальним законом було визначено поширення порядку позовного провадження на оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. Подібне вирішення питання правильне, оскільки тільки процесуальний закон має визначати порядок розгляду тої чи іншої категорії цивільної справи.

Після того, як був введений ЦПК України в дію тривалий час вимога про оскарження нотаріальних дій чи відмови в її вчиненні розглядалася одним порядком (порядком позовного провадження) і на практиці проблемних питань з вибору цього порядку не виникало. Проте, реформування цивільного процесуального законодавства в 2017 році диференціювало позовне провадження на два види: загальне та спрощене. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні (ч. 4 ст. 19 ЦПК). В той час як спрощене позовне провадження призначене для розгляду: 1) малозначних справ; 2) справ, що виникають з трудових відносин; 3) справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; 4) справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (ч. 4 ст. 19 ЦПК).

Сучасна судова практика показує, що суди загальної юрисдикції можуть справу про оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні розглядати загальним [9; 10] чи спрощеним позовним провадженням [11; 12]. На нашу думку, на вибір виду позовного провадження стосовно розгляду справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні не може впливати ціна позову, оскільки вимога в даній категорії справи носить немайновий характер. Проте, інші фактори (думка сторін щодо виду позовного провадження та значення справи для них, кількість учасників справи, обсяг та характер доказів, категорію та складність справи, її суспільний інтерес тощо) дійсно дають підстави суду віднести розгляд справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні за правилами спрощеного позовного провадження.

Обираючи спрощене позовне провадження для перевірки законності нотаріальної діяльності в цивільному процесі, суди по-різному визначають характер такої справи: малозначна справа [12] або справа незначної складності та інша справа, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Роблячи такий вибір, суди нерідко помиляються, забуваючи, що справа може бути малозначною в силу вимог закону (п. 1, п. 3, п. 4, п. 5 ч. 6 ст. 19 ЦПК) або за розсудом суду (п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК) [13, с. 261]. Так, в одній цивільній справі суд зробив висновок, що справа про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні є малозначною за вимогами закону та на цій підставі відмовив стороні в переході до розгляду справи порядком загального позовного провадження [14]. Проте, з моменту запровадження спрощеного позовного провадження в Україні дана категорія справи ніколи не була малозначною в силу вимог закону, оскільки для останніх законодавець обрав у якості критерію ціну позову або іншу вимогу, не пов'язану з перевіркою законності нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні. На нашу думку, подібний підхід неправильний і суди повинні чітко мотивувати на підставі чого вони зробили висновок про вид справи спрощеного позовного провадження при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні, оскільки буває так, що суди взагалі не визначають його [15]. Не варто забувати, що кваліфікація справи як малозначної ставить певні обмеження у процесуально-правовому статусі учасників справи (щодо їх участі в судовому засіданні, щодо їх можливості оскарження рішення суду в касаційному порядку тощо).

Незважаючи на те, що вже другий десяток років на вимогу про оскарження нотаріальних дій чи відмови

в їх вчиненні в Україні поширюється порядок позовного провадження, існує думка про доцільність повернення до попереднього порядку, який мав місце раніше. Так, В.В. Баранкова з цього приводу вказувала, що «виключивши оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні з категорій справ окремого провадження (де вони до 2004 р. правильно перебували через те, що характеризуються відсутністю спору про право цивільне), в межах якого вони традиційно розглядалися за чітко виписаними правилами, законодавець свого часу утворив цілу низку досить серйозних проблем для судової практики» [16, с. 52]. На нашу думку, повернення вимоги про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до окремого провадження недоречно, оскільки вона безпосередньо впливає на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, тобто вказана вимога стосується спору про право цивільне. Розглядати її за правилами окремого провадження – означає ігнорувати юридичну природу такої категорії цивільної справи. Раніше про це вже писали [17].

Висновки. Можливість оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до суду за правилами цивільного судочинства в порядку позовного провадження покликано створити належні процесуальні гарантії законності нотаріальної діяльності. Їх ефективність значна, оскільки перевірку законності нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні здійснить суд, рішення якого обов'язкове до виконання всіма в Україні. Але успішне використання даних гарантій залежить від усвідомлення порядку їх застосування. Нажаль, але в Україні ще не сформувався усталений підхід щодо віднесення справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до справ спрощеного позовного провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
2. Про судову практику розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00137> (дата звернення: 23.12.2024)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
7. Бобрик В.І. Диференціація цивільного судочинства: методологія, стан і перспективи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 636 с.
8. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18.07.1963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1502-06/ed19960202#Text> (дата звернення: 23.12.2024)
9. Ухвала Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 09 жовтня 2019 р. у цивільній справі №539/4605/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84850907> (дата звернення: 23.12.2024)
10. Ухвала Ожтябрського районного суду м. Полтави від 23 січня 2023 р. у цивільній справі №645/6813/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108611949> (дата звернення: 23.12.2024)
11. Ухвала Балаклійського районного суду Харківської області від 15 лютого 2018 р. у цивільній справі № 610/364/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72236790> (дата звернення: 23.12.2024)
12. Ухвала Ожтябрського районного суду м. Полтави від 28 січня 2021 р. у цивільній справі № 554/214/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94479110> (дата звернення: 23.12.2024)
13. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу: Особлива частина. Підручник. Книга 1. Ужгород: PIK-У, 2023. 524 с.
14. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 6 червня 2019 р. у цивільній справі №179/293/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82240629> (дата звернення: 23.12.2024)
15. Ухвала Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 2 грудня 2019 р. у цивільній справі №133/2820/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86053677> (дата звернення: 23.12.2024)
16. Баранкова В.В. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні. *Право та державне управління*. 2018. №2 (31). Т. 1. С. 49–56.
17. Джуга М.В. Спир про право за позовом про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №5. С. 155–162.